

Qabul qilindi: 15.08.2024

Chop etildi: 30.09.2024

UDK: 801.82:81

**SHUKUR XOLMIRZAYEVNING “ODAM”
HIKOYASIDA SHAXS KONSEPSIYASI****Tangirov Ro‘ziboy**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti mustaqil tadqiqotchisi

ЛИЧНОСТНАЯ КОНЦЕПЦИЯ В ПОВЕСТИ**ШУКУРА ХОЛМИРЗАЕВА «ЧЕЛОВЕК»****Тангиров Розибой**Независимый исследователь Термезского университета экономики
и сервиса**PERSONALITY CONCEPT IN SHUKUR
KOLMIRZAYEV'S STORY “MAN”****Tangirov Roziboy**Independent researcher of Termez University of Economics and
Service

Tel+998976049100

E-mail:

tangirov.ruziboy@mail.ru

Orcid: 0009-0007-5284-7253

Annotatsiya: Iste’dodli adib Shukur Xolmirzayevning “Odam” hikoyasida insonning ruhiy-ma’naviy olami, uning qalb iztiroblari, inson sifatidagi faoliyati, muhitdagi o‘rni talqin etilgan. Asar tarkibidan o‘rin olgan hikoyalar insonning o‘zligini anglashga, uning turli xarakter xususiyatlari yoritilishiga asos bo‘lgan. Adibning har bir asarida o‘ziga xos milliy qadriyatlar, an’analar o‘z ifodasini topadiki, bu esa asar sujeti va kompozitsion yaxlitligida namoyon bo‘ladi. Hikoya asosida adibning inson konsepsiyasini badiiy ifodalashdagi mahoratiga to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: badiiylik, ijodkorlik, hayot, talqin, inson, konsepsiya, obraz, xarakter, muhit.

Аннотация: В рассказе «Человек» талантливого писателя Шукура Холмирзаева он осмыслил духовный и духовный мир человека, его душевные устремления, его деятельность как личности, его место в окружающей среде. Истории, вошедшие в композицию произведения, служат основой для понимания личности человека, выделения различных черт его характера. В каждом произведении писателя выражаются неповторимые национальные ценности и традиции, что отражается в сюжетной и композиционной целостности произведения. На основе повести обсуждается мастерство писателя в художественном выражении человеческой концепции.

Ключевые слова: художественность, творчество, жизнь, интерпретация, человек, концепция, образ, персонаж, среда.

Annotation: In the story “Man” by the talented writer Shukur Kholmiraev, he interpreted the spiritual and spiritual world of a person, his soul aspirations, his activity as a person, his place in the environment. The stories included in the composition of the work are the basis for understanding the identity of a person, highlighting his various character traits. In every work of the writer, unique national values and traditions are expressed, which is reflected in the subject and compositional integrity of the work. Based on the story, the writer’s skill in artistic expression of the human concept is discussed.

Key words: artistry, creativity, life, interpretation, person, concept, image, character, environment.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). XX o‘zbek adabiyotining taraqqiyotida bir qator iste’dod sohiblari o‘zlarining yaratgan asarlari bilan yuksakalish jarajasiga, badiiyat mezonlarini yangilanishiga asos soldi. Abdulla Qodiriy, Abdullhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon, Abdurauf Fitrat, Abdulla Qahhor, G‘afur G‘ulom kabi ijodkorlarning nasriy asarlari o‘zbek nasrining yuksalishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. O‘tgan asrning 60-yillariga kelib nasr taraqqiyotiga yana bir qator ijodkorlar o‘zining ulkan hissasini qo‘sha boshladiki bular orasida, iste’dodli adib Shukur Xolmirzayev ham bor edi. Adibning har bir asarlarida inson va tabiat birligi, inson va muhit uzviyligi o‘zaro chambarchas bog‘lanib ketgan. Yozuvchi yillar

davomida hikoya, qissa, roman janrlarida qator asarlar yaratgan bo'lsa-da, adibning hikoyachilik taraqqiyotidagi badiiy mahoratini alohida qayd etish lozim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Iste'dodli adib hayoti, ijodi haqida qator maqolalar, asarlar, monografik tadqiqotlar, adabiy portretlar yaratilgan. Bu tadqiqotlarda Shukur Xolmirzayevning ijodkor va inson qiyofasidagi xususiyatlari bilan bir qatorda poyetik mahorati ham juda teran tahlil etilgan. Adabiyotshunos olim Hakimjon Karimovning "Adabiy portret"larida, adibning shaxs va ijodkorlik faoliyati juda teran ochib berilgan bo'lsa, adabiyotshunos A.Nasirovning "Badiiylik va hayot haqiqati" monografiyasida esa, hayotiy voqealikning badiiy in'ikosida ijodkor mahorati ochib beriladi. Sayyora Xolmirzayevaning "Men – otamning qiziman" asarida ijodkorning hayoti, shaxs sifatidagi fazilatlarini, qator hayotiy voqealar silsilasida yoritilgan.

МУНОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION). Insonning badiiy obrazini yaratishga ming-ming yillardan beri harakat qilinadi, ammo har bir bir so'z san'atkori o'ziga xos ifoda shakllarini namoyon etib keldi. Uning qismati, hayoti, murakkab taqdiri, ijtimoiy-ma'naviy hayotdagi badiiy funksiyalari ham ijodkor uslubidan kelib chiqib badiiy talqin etiladi. Yozuvchining "Olis yulduzlar ostida", "Sog'inch" hikoyalarida ham oddiy odamlarning xarakter qirralarini, ularning kechinmalarini, turfa xil xususiyatlarini talqin etgan. Bu hikoyalarning badiiy ifodasida ba'zan xalq maqollari, matallari, iboralari, obrazli ifodalar mahorat bilan qo'llanilganligini kuzatish mumkin. Adib xalq ijodining durdonasibo'lgan quyma obrazli, jonli, te'sirchan frazeologizmlar va maqol-matallarni shunchaki matn ko'rki uchun emas, balki yozuvchi ularni hikoya kontekstiga nihoyatda silliqlangan holda singdirib yuboradi. Hikoyalardagi maqol, matal, iboralar matnini o'z ijodiy laboratoriyasida qaytadan ishlab, o'zgartirib, ba'zi qismlarini sintezlab, tafakkurda qayta ishlab, yangilab voqealikka singdirib yuboradi. Shu bilan bir qatorda adib, tabiat va insonning dialektik birligini juda go'zal talqin etadi. Adabiyotshunos A.Nasirov qayd etganidek: "Yangicha milliy tafakkur, realistik nasr rivoji o'tgan asr boshlarida shakllanish jarayoni kuzatilsa, asr so'ngiga kelib jahon adabiyotidagi an'analar asosida shakllanib, rivojlanib, o'zida mujassamlashib borayotganligini guvohi bo'lamiz" [2]. Ta'kidlanganidek, yangicha mazmun va mohiyat kasb eta boshlagan nasriy asarlarning shakllanishi o'tgan asr boshlarida yuksalish davrini boshlab ham berganligini ta'kidlash lozim. Bu jarayonda ham inson va uning xarakter qirralari talqini ham yuksalib, poyetik ifoda shakllari kengayib borganligini kuzatish mumkin.

Badiiy adabiyotning asosida inson turar ekan, uning asosidagi shaxs konsepsiyasi, uning turfa xil xususiyatlarini, ruhiy-ma'naviy olamini, shaxs sifatidagi muhitdagi o'rnini talqin etadi. Asarning voqealariga singdirgan holda ochib beradi. Shuning uchun Shukur Xolmirzayev hikoyalaridagi inson konsepsiyasi, ijodkorning ideyasini yuzaga chiqishiga va ijodkor badiiy mahoratini anglashga asos bo'ladi: "badiiy asarimiz zaminida xuddi g'oyani – konsepsiyani, ya'ni ezgulikning ilgari surilishi bejiz emas. Demak, qalb insoniylik bilan sug'orilishi insonni qalb tahlilida, yuqorida aytganimizdek, jamiyatimiz ifodasi yotadi. 70-80-yillarda yaratilgan o'zbek prozasida xuddi mana shu holatni kuchayganligini ko'ramiz" [3]. Badiiylik qonuniyatiga ko'ra, insonni talqin etar ekan, uning o'z istiroblari, quvonchu, alamlari bo'lishi tabiiy hol. Ammo badiiy adabiyot ana shu insonning butun borlig'icha gavdalantirishga, talqin etishga harakat qiladi. Chunki inson va jamiyat bir-biriga xuddi, tabiat va inson kabi uzviy bog'liqligini ham yoritadi, talqin etadi.

NATIJARLAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Shukur Xolmirzayevning qator hikoyalarida olam va inson mukammaligi, uning badiiy in'ikosi, qahramonlar qiyofasi, kechinmalariga singdiriladi. Masalan, "Arpali qishlog'ida", "Olis yulduzlar ostida" boshqa qator o'nlab hikoyalarida ham ijtimoiy hayotdagi illatlar, inson xarakteridagi o'ziga xosliklar haqqoniy va badiiy mukammal badiiy talqin etilsa, "Odam" hikoyasida bu tushunchalar yanada teranroq ahamiyat kasb etadi. Hikoyadagi voqealar o'tgan asrning boshlaridagi hayotiy ziddiyatlarni o'zida mujassamlashtirgan. Asarda Rahimadagi o'ziga xos xarakterni, Xosiyatdagi insonga yaxshilik qilishdagi ilinjini, Shodmondagi milliy g'urur va oriyatni, Keksa onadagi farzandga bo'lgan mehru muhabbatni ko'rishimiz mumkin. Rahima "ko'p o'tirib qolmagan qiz" ammo onai mehriboni, qishlog'idan bo'lgan, lekin keyinchalik shaharda yashab qolgan etim yigit Shodmonga berishni niyat qiladi. Shodmonni ham insoniy fazilatlarini bor, ammo o'ziga xos manmanlik xarakteri ham yuksalib ulguirgan. Ba'zan insoniylikni unitib qo'yadi, shahar ko'chalarini sang'ib kezadi. Ba'zan esa, insoniylik chegarasidan chiqmaydigan darajada muloyim, xush'yel shaxsga aylanadi.

Qishloqdagi ariqdan suvni olar ekan uni kimdir chaqirgandek bo'ladi, qarasa sal narida Xosiyat opa turardi. Unga shahardan olib chiqilgan matohni ko'rsatmoqchi bo'lib, uni o'tov ichkarisiga boshlaydi, qarasa bir yigit turar, summati kelishgan. Rahimani bu holatga achchig'i kelib, tashqariga otilib chiqadi, chelagini ko'tarib uyi sari yo'l oladi. Shu kecha uning onasi qazo qiladi: "Mendan yaxshilik o'tgan bo'lsa, unitmanglar. Yomonlik o'tgan bo'lsa, sedan chiqaringlar. Rostgo'y, mard, halol bo'linglar!" – dedi. So'ng Rahimaga tikilib: - Bolam, Shodmon shahardan kelgan, - deya entikdi. – Seni deb kelgan. Xosiyat opangni uyiga qo'ngan. Ota-onasiz yetim bola. O'zimizdan. Seni o'shanga bermoqchiydim" [4].

Keksa onaning vasiyati amalgam oshadi, chunki o'sha davr uchun bu qonuniyat, uning bajarilishi tabiiy hol. Onasining yili o'tib, Rahimani shaharlik Shodmon Polvonga uzatishadi va uni shaharga tushurib ketadi. U erning muhiti, odamlariga asta-sekin moslasha boshlaydi. Keng yaylovlarda yurgan inson, xuddi bir chekka kelib qolgandek his etadi, o'zini. Hikoyadagi voqelik shiddatli davrning voqeligini yuzaga chiqaradi, ammo yillar shamoli, insonni ne kuylarga solmaydi, tez orada Rahima o'sha muhitga moslasha boshlaydi, shunga majbur edi. Orada to'rt yilga yaqin vaqt o'tadi, ammo shu damlarda xalq orasida "inqilob bo'larmish, bek-bekzodalar yo'q bo'larmish", - degan gaplar tarqala boshlaydi. Yozuvchining talqinlariga nazar solinsa, bu voqealar bejizga qayd etilmayabdi, ziddiyatli, murakkab bir davrdan, muhitdan darak beradi. Shodmon polvon esa bu vaqtda do'stlari bilan Afg'onistonga ketgan, qaytishda esa bir tuya mol bilan kelgan. Ammo tez orada kasallanib vafot etishi, undan uch farzand etim qolgan bo'lsa, Rahima kelin esa beva qoladi. Tez orada "qizillar kelayabdi" degan gap tarqalib, odamlar jonini saqlash maqsadida tog' sari qocha boshlaydi. Tog'da bir yildan ortiq qolishga majbur bo'ladi, shu yili sovuqda Rahima oyog'ini sovuqqa oldiradi, ming bir istirob iskanjasida hayot kechiradi [1].

Hikoya voqealariga uning rivojiga nazar tashlansa, badiiy qahramonlarning fazilatlarini, insoniyligi, shaxs sifatida shakllanishi kuzatiladi. Chunki muhit insonning xarakteriga, uning shakllanishiga o'zining u yoki bu ta'sirini o'tkazadi: "Davarning etakchi xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan shaxs ham, o'z navbatida oila, jamiyat, muhit va tarixiy voqelik ta'sirida shakllanadi, harakat qiladi. O'z davrining etuk shaxslari har bir voqea hodisa, muhit va sharoitiga o'zining bevosita ta'sirini o'tkazadi" [5].

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). O'zbek adabiyotining yetuk vakili, iste'dodli adib Shukur Xolmirzayevning "Odam" hikoyasida ham, boshqa asarlarida bo'lgani kabi hayot falsafasi teran talqinlarga singdirilgan. Uning zamirida kitobxon, o'zligini anglashga, hayot falsafasiga teranroq yondoshishga, uni to'g'ri his etishga intiladi. Yozuvchining inson qalbini, uning xarakter qirralarini teran anglashi, go'zal qalbli badiiy qahramonlarning shakllanishiga asos bo'lgan. Bu hikoyada ham, voqealar rivoji inson konsepsiyasini, uning badiiy matnda yaxlitlik kasb etishini mahorat bilan talqin etgan. Hayot va inson, inson va tabiat, inson umrining esa o'tkinchi ekanligini alohida anglash lozim. Berilgan bu umr sinov hayoti ekanligini, uning mohiyatini esa anglash kitobxon hukmiga qoldiriladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Karimov H. Adabiy portretlar: Odil Yoqubov, Shukur Xolmirzayev, O'tkir Hoshimov, Tog'ay Murod. – Toshkent: "Yangi nashr", 2027. – 420 b.
2. Nasirov A. Badiiylik va hayotiy haqiqat. – Istanbul: KESIT, 2019. – 139 b.
3. Karimov H. Kechagi o'zbek nasrida hayot haqiqati va inson konsepsiyasi (70-80 yillar). Monografiya. – Toshkent: "Yangi nashr", 2018. – 320 b.
4. Xolmirzayev Shyu Saylanma. I jild. Hikoyalar. – Toshkent: "Sharq", 2003. – 448 b.
5. Nasirov A. badiiy asarda tush talqini: xarakter va ruhiyat birligi // Yangi O'zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali. <https://phoyenixpublication.uz/> Volume 1. Issue 3. ISSN: 3030-3494. 430-435-b.
6. Xolmirzayeva S. Men – otamning qiziman... Maqolalar, esse va suhbatlar. – Toshkent: "Adabiyot", 2023. – 192 b.